

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра соціальної і прикладної психології

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавр

(освітньо - кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Оцінювання загроз психологічної безпеки суб'єктами з
різним рівнем когнітивної гнучкості»**

**"Assessment of psychological threats by subjects with
different cognitive flexibility levels»**

Виконала: студентка 4 курсу денної форми навчання
напряму підготовки 6. 030102 - «Психологія»

Глусь Вікторія Вікторівна

Керівник: к.психол.н., доц. Гусакова М.П.

Рецензент: к.психол.н., доц. Тепляков М.М.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____.____.2018 р.

Захищено на засіданні ДЕК №
протокол № _____ від _____ р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою
ECTS, бали)

Завідувач кафедри
_____ Подшивалкіна В. І.
(підпис)

Голова ДЕК
_____ Родіна Н.В.
(підпис)

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	
ОСОБИСТОСТІ.....	9
1.1. Психологічна безпека особистості в психологічній науці.....	9
1.2. Внутрішні передумови безпечної поведінки особистості.....	13
1.3. Механізми психологічного захисту і їх зміст.....	17
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. КОГНІТИВНА ГНУЧКІСТЬ ЯК ФАКТОР	
ВПЛИВАЮЧИЙ НА СПРИЙНЯТТЯ.....	27
2.1. Когнітивна гнучкість особистості.....	24
2.2. Поняття когнітивного стилю у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів.....	28
2.3. Зв'язок когнітивної сфери з оцінкою безпеки.....	37
Висновки до другого розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ	
ЗАГРОЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТАМИ З РІЗНИМ	
РІВНЕМ КОГНІТИВНОЇ ГНУЧКОСТІ.....	46
3.1. Організація та методи емпіричного дослідження.....	46
3.2. Рівні когнітивної гнучкості.....	50
3.3. Оцінка психологічної безпеки особистості.....	55

3.4. Специфіка оцінювання загроз психологічної безпеки суб'єктами з різним рівнем когнітивної гнучкості.....	68
Висновки до третього розділу.....	71
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	79
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наукова актуальність проблеми загроз психологічної безпеки суб'єктами з різним рівнем когнітивної гнучкості пов'язана з рядом причин, які надають їй важливе теоретичне та практичне звучання.

По-перше, теоретичний аспект значущості проблеми визначається актуальністю психологічних досліджень, спрямованих на цілісне вивчення життя людини при пошуку їм інтегрованих оцінок свого буття в різних проявах. У цьому зв'язку надзвичайно важливим стає вивчення сприйняття людиною свого стану з позиції «небезпека-безпека».

По-друге, росте число людей, які характеризуються деформованістю потреби у соціальній безпеці, що призводить до зниження задоволеності цим і відсутність упевненості в майбутньому, до руйнування цілісності особистості, зростання страху і тривоги, зниження стійкості до несприятливих впливів. Дана обставина обумовлює необхідність розробки моделі та механізмів безпеки особистості.

По-третє, актуальність сучасного звернення до соціально-психологічних проблем безпеки особистості визначається також логікою розвитку психологічної науки та необхідністю інтеграції досягнень загально-психологічного і соціально-психологічного наукового знання, досліджень у сфері екстремальної психології та психології службової діяльності. Нemoжливість захистити людину від усіх загроз, складних і напружених ситуацій, призвела до необхідності переосмислення розуміння психологічної сутності безпеки.

По-четверте, вибіркове використання знань, для задоволення потреби розуміння і прийняття рішень в певній ситуації, приводить до дослідження когнітивної гнучкості особистості через вивчення її адаптивних здібностей. Ряд сучасних авторів зазначають: когнітивна гнучкість пов'язана не стільки змисленнєвими процесами, скільки зі здатністю людини справлятися з

труднощами в різних ситуаціях. Це особлива здібність людини до швидкої зміни своїх думок в залежності від ситуації до ситуації, при цьому з незначним фокусом на внутрішніх стресогенних факторах. Практичним психологам та консультантам для ефективної роботи рекомендують враховувати фактори та рівні когнітивної організації, а також когнітивної адаптації в роботі з клієнтом.

Значний внесок у становлення предметного поля психологічної безпеки внесли дослідження, що розглядають різні компоненти психологічної безпеки з точки зору суб'єктів взаємодії таких авторів: І. В. Абакумова, К. І. Антонова, А. Р. Асмолов, В. А. Баєва, С. В. Бєлов, В. Т. Ганжин, П. Н. Єрмаков, Ю. П. Зінченко, Т. М. Краснянська, Н. А. Лизь, Н. Н. Моїсєєв, А. В. Непомнящий.

Значний внесок у розв'язання проблеми взаємозв'язку психологічної безпеки та рівнем когнітивної гнучкості зробили як зарубіжні (Д. Броверман, Р. Гарднер, Дж. Гілфорд, Дж. Клейн, С. Мессік, Г. Уїткін, П. Хольцман та ін.), так і вітчизняні дослідники (О. Г. Асмолов, Д. Б. Богоявленська, С. В. Бондар, Л. Я. Дорфман, Є. А. Клімов, В. А. Колга, Г. В. Куценко, В. С. Мерлін, В. І. Моросанова, Н. І. Пов'якель, М. О. Холодна, І. П. Шкуратова та ін.).

Актуальність, практична значущість і недостатня теоретична розробленість даної наукової проблеми в цілому визначили вибір теми дослідження «Оцінювання загроз психологічної безпеки суб'єктами з різним рівнем когнітивної гнучкості».

Об'єкт дослідження: психологічна безпека особистості.

Предмет дослідження: оцінювання загроз психологічної безпеки суб'єктами з різним рівнем когнітивної гнучкості.

Мета дослідження. Теоретично та практично дослідити особливості оцінювання загроз психологічної безпеки суб'єктами з різним рівнем когнітивної гнучкості

У відповідності з метою роботи були визначені наступні **завдання:**

1. Проаналізувати проблему психологічної безпеки та когнітивної гнучкості особистості в рамках психології.
2. Діагностувати психологічні особливості оцінювання загроз психологічної безпеки суб'єктами з різним рівнем когнітивної гнучкості.
3. На основі кореляційного аналізу встановити зв'язок між рівнем когнітивної гнучкості та відчуттям особистістю психологічної безпеки.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналіз, узагальнення, систематизація – для узагальнення теоретико-методологічних підходів та визначення концептуальних засад дослідження; методи психолого–діагностичного дослідження з використанням конкретних методик: методика словесно-кольорової інтерференції Струпа; метод семантичного дифференціалу Ч.Осгуда; тест «Порівняння схожих малюнків» Д. Кагана; методи обробки результатів дослідження: математично-статистичний та кореляційний.

База емпіричного дослідження: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (ОНУ), вибірку склали 34 студента, з яких 23 дівчини та 11 хлопців, віком 19-21 років.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що результати дослідження дозволяють використовувати їх при консультуванні з даної проблеми, для написання наукових робіт та статей з даної проблеми, для розробки тренінгів та самоосвітніх програм. Важливість розробки полягає, з одного боку, в необхідності синтезу знань щодо особливостей діяльності особистості в ситуації нестабільного навколишнього світу і суб'єктивного сприйняття безпеки особистістю; з іншого боку, в розробці моделей і механізмів безпеки особистості та когнітивної гнучкості, а також методів психодіагностичного дослідження цього феномену.

Структура і об'єм роботи. Загальний об'єм тексту — 81 сторінки. Робота містить вступ, 3 розділи, 10 підрозділів, 5 таблиць, 28 діаграм, висновки до розділів, загальний висновок, додатки. Список використаних

першоджерел складає 40 літературних джерел науково – методичного та періодичного характеру.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз сучасного стану проблеми психологічної безпеки особистості у світі та в Україні показує, що в її тлумаченні та розумінні існують серйозні теоретичні розбіжності між дослідниками. Складність феномену психологічної безпеки особистості визначає різноманіття підходів до його дослідження як в Україні, так і в світі. Безпека уявляє собою системний, комплексний, цілеспрямовано утворюваний стан підтримки стабільності функціонування організму як цілісної системи, здатної до активності при оптимальному рівні ризиків пов'язаних з заподіянням шкоди життю, здоров'ю, суверенності суб'єкта.

Тому, в ході теоретичного дослідження було встановлено, що психологічну безпеку слід визначати як комплексний функціональний, системний стан, який дозволяє суб'єкту відчувати захищеність і здійснювати протидію загрозам підтримуючи, самозбереження і самоефективність.

Аналіз досліджень з питання виокремлення факторів ризику психологічної безпеки дозволив до їх переліку віднести: незрілість особистості, нездатність до самостійного усвідомленого вибору інформації, релевантної своїм інтересам, переконанням, планам; установки особистості на конформізм; стани соціуму, що сприяють підвищенню сугестивності населення.

Саморегуляція особистістю стану безпеки здійснюється внутрішнім регулюючим центром. Внутрішніми передумовами безпечної поведінки особистості є: пошукова активність, колективістська мотивація, усвідомлення єдності всього живого, розуміння свого місця в суспільстві, колективі, родині, почуття впевненості у власних силах для вирішення проблем, навички гармонійного спілкування, прагнення допомагати іншим людям, готовність до співпереживання, відсутність страху смерті, страху перед уявними погрозами, страждань через дрібниці і незручностей особистому житті.

Знання механізмів і особливостей психологічного захисту має велике значення для особистості. Стратегії оборони виникають у психіці та поведінці людей, коли з'являється перед ними нездоланна зовнішня небезпека і внутрішня тривога, або проблемна ситуація. Водночас саме захисні механізми відіграють винятково важливу роль у подоланні тривог та стресів і трансформують їх у сприятливішу для свідомості форму.

Когнітивна гнучкість – здатність до гармонійного поєднання операцій конвергентного і дивергентного. Якщо людина здатна придушити (загальмувати) малозначущі параметри стимулу, щоб сфокусуватися на більш важливих параметрах, то така людина вважається більш когнітивно-гнучкою.

Когнітивний стиль - це відносно стійкі процесуальні особливості пізнавальної діяльності, які характеризують своєрідність способів отримання і переробки інформації, використовуваних суб'єктами пізнавальних стратегій, а також способів відтворення інформації і способів контролю.

В цілому, вказують, що когнітивним стилям притаманні такі риси, як стабільність, стійкість, в тому числі й вікова постійність. Тому стилі характеризуються як певні схильності, ставлення, диспозиції, установки, домінуючі способи і манера діяти.

Для того, щоб зберегти свою психіку та успішно пройти період адаптації без наслідків, необхідно використовувати копінг-стратегії, а саме продуктивні, адаптивні, тобто ті, що дозволяють успішно впоратись з труднощами та ефективно вирішувати проблему. Механізми психологічного захисту тісно пов'язані з механізмами копінг-поведінки і характеризуються як найважливіші форми адаптаційних процесів та реагування індивідів на стресові ситуації. Послаблення психічного дискомфорту здійснюється у рамках неусвідомленої діяльності психіки з допомогою механізмів психологічного захисту. Копінг-поведінка являє собою свідомі стратегії дій особистості, спрямовані на усунення ситуації психологічної загрози. Досліджені копінг-стратегії в цілому можна об'єднати у три загальні групи -

стратегії вирішення проблем, пошуку соціальної підтримки та уникання проблеми.

2. В ході емпіричного дослідження було встановлено, що найбільше серед досліджуваних виявлено суб'єктів із вираженою імпульсивністю, які бажають швидкого успіху; це люди з імпульсивним стилем, вони швидко висувують гіпотези в ситуації альтернативного вибору, при цьому вони допускають багато помилкових рішень. Ті люди, які відповідають дуже швидко, багато помиляються (імпульсивність), в той час коли ті респонденти, які використовують паузи для пошуку альтернативи, частіше праві у відповіді. На підставі отриманих показників згідно квадріполярному трактуванню когнітивних стилів М.А.Холодної встановлено, що майже половина респондентів роблять багато помилок при виборі стратегії вирішення проблеми, але швидко реагують на ситуацію або проблему, що в них склалася.

Більшість із студентів володіють середнім рівнем когнітивної гнучкості, тобто уміють долати бар'єр минулого досвіду, відходити від звичних шляхів розмірковування, розв'язувати суперечність між наявними знаннями і вимогами проблемної ситуації, відшуковувати оригінальні способи розв'язування проблеми. Також за медіанним критерієм М.А.Холодної було встановлено, що серед досліджуваної групи студентів виявлена низька інтеграція та словесна система переважає над сенсорною, а також їм властива низька інтерференція.

За допомогою методу семантичного дифференціалу Ч.Осгуда було виділено більше половини студентів в групу «психологічна безпека» переважно увійшли такі поняття: сміливий, вільний, патріотичний, вольовий, цілеспрямований, забезпечений, стимульований, відповідальний. З подібним рівнем захищеності, це означає здатність людини/суспільства підтримувати оптимальний рівень функціонування усувати виникаючі зовнішні та внутрішні загрози і можливість збереження на досить стійкому дієздатному рівні.

В групу «моя психологічна безпека» увійшли такі вибори: контролюючий, рішучий, зрілий, адекватний, проінформований, захищений, досвідчений, спокійний, оптимістичний. Шкали оцінки особистої безпеки дали зрозуміти, що більша частина студентів здатні відбивати зовнішні та внутрішні впливи, що утруднюють формування й функціонування адекватної інформаційно-орієнтовної основи соціальної поведінки людини.

В групу «психологічна безпека оточуючих» зараховані такі критерії: емпатійний, гармонічний, толерантний, миролюбний, підтримуючий, довірливий, юморний, чесний. Шкали оцінки психологічної безпеки оточуючих встановили, що майже половина респондентів здатні зберігати стійкість в середовищі з певними параметрами і з психотравматичними впливами, та в змозі протистояти деструктивним внутрішнім і зовнішнім впливам.

3. Проаналізувавши отримані дані, можна зробити висновок про наявність зв'язку між оцінюванням загроз психологічної безпеки та різними рівнями когнітивної гнучкості. Таким чином, зв'язок між когнітивною гнучкістю та особистою психологічною безпекою вказує на те, що чим більше у людини розвинене вміння створювати нові способи дії та рішення, тим вище рівень спрямованості на суб'єктивну психологічну безпеку. Також ствердимо, що чим більше у людини розвинене вміння створювати нові способи дії та рішення, тим вище рівень спрямованості на суб'єктивну психологічну безпеку. Треба відзначити, що чим повільніше людина обирає тактику вирішення проблеми, тим більше потреби, цінності, можливості суб'єкта відповідають реаліям дійсності, аде чим повільніше людина сприймає життєві зміни, тим менше його бажання та цілі співпадають з його реальними можливостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абабков В.А. Адаптация к стрессу. / В. А. Абабков, М. Пере. – М.: Речь, 2014. – 336 с.
2. Акимова Л.Н. Стратегии формирования личностной защищенности при оказании психологической помощи / Л.Н. Акимова / Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості. – Луцьк: Вежа–Друк, 2015. – С. 50–72.
3. Актуальні питання сучасної психології : матеріали I Всеукраїнської науково–практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. / [за ред : Кузікової С. Б., Щербакової І. М., Пасько К. М. та ін.]. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 388 с.
4. Александрова Л. А. К концепции жизнестойкости в психологии // Сибирская психология сегодня / Под ред. М. М. Горбатовой, А. В. Серого, М. С. Яницкого. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2014. – С. 82–90
5. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для вузов. / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2014. – 365 с.
6. Безопасность как психологический ресурс "личностной неуязвимости" / О.Ю. Зотова, Е.Б. Перелыгина // Человеческий капитал. – 2016. – № 11 (95). – С. 8–10.
7. Безопасность образовательной среды начальной школы: необходимость психологической оценки / Л.С. Решикова // Народное образование. – 2016. – № 7–8 (1458). – С. 100–104.
8. Бодров В.А. Психологические проблемы безопасности в профессиональной деятельности / В.А.Бодров // Проблемы психологической безопасности. – М.: Институт психологи РАН, 2012. – С. 257–277.
9. Волянюк Н.Ю. Безпека і надійність суб'єкта праці / Н.Ю. Волянюк, Г.В. Ложкін / Психологія праці. – Хмельницький: ХНУ, 2013. – С. 87–116.

10. Волянюк Н.Ю. Психологическая безопасность личности как научная проблема /Н.Ю.Волянюк // Гуманізм та антигуманізм у подоланні конфліктів сучасності. – К.: НТУУ «КПІ», 2015. – С. 194–202.
11. Головина С. Г. Роль психологической защиты в социально–психологических процессах в детском возрасте / С. Г. Головина. // Прикладной психол, 2013. – С. 44–48.
12. Елдашыва О. А. Психологическая защита и совладающее поведение как механизмы адаптации в процессе профессионального выгорания / О. А. Елдашыва. – М.: Изд–во МНЭПУ, 2013. – С. 126–128.
13. Інтелектуально-емоційний ресурс копінг-поведінки рятувальника. / В.Ф. Боснюк, В.О. Олефір, Л.А. Перелигіна. – Х.: НУЦЗУ, 2016. – 158 с.
14. Каримова Э.Ю. Формирование психологической безопасности в образовательном пространстве // Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве. – Екатеринбург: Урал.гос. пед. ун–т., 2013. – С. 44–47.
15. Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения: монографія. / Т. Л. Крюкова. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2014. – 366 с.
16. Лазарус Р. «Теория стресса и психологические исследования.» / Р. Лазарус. – СПб.: Питер, 2014. – 254 с.
17. Ложкін Г.В. Фактори деформації системи норм безпеки особистості / Г.В.Ложкін, Н.Ю. Волянюк // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я. – Тернопіль: ННПУ, 2014. – С. 36–37.
18. Малкина–Пых, И. Г. Экстремальные ситуации: справочник практического психолога. / И. Г. Малкина–Пых. – М.: Эксмо, 2016. – 960 с.
19. Мещерякова Б. Г. «Большой психологический словарь.» / Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб.: «Прайм–тайм», 2016. – 700 с.
20. Организационное разнообразие как критерий оценки безопасности социально–психологического пространства деятельности / С.В. Гуцыкова // Научное мнение. – 2016. – № 4–5. – С. 47–51.

21. Оценка факторов среды работников нефтегазодобывающих компаний в контексте психологической безопасности вахтового труда в условиях Арктики / Т.О. Тюлюбаева, Я.А. Корнеева. // Личность в экстремальных условиях и кризисных ситуациях жизнедеятельности. – 2016. – Т. 6. – С. 227–233.

22. Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 22. – Х.: НУЦЗУ, 2017. – 330 с.

23. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві / збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 жовтня 2017 року) / упор. Н. М. Бамбурак. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. – 400 с.

24. Психологическая безопасность как фактор, влияющий на формирование личностных черт и субъективную оценку качества жизни / Н.В. Козлова, О.В. Панферова, Э.И. Мещерякова, Т.Е. Левицкая // Личность в экстремальных условиях и кризисных ситуациях жизнедеятельности. – 2016. – Т. 6. – С. 67–75.

25. Психологическая безопасность образовательной среды в оценках современных подростков / И.А. Баева, Л.А. Гаязова // Научное мнение. – 2018. – № 1. – С. 57–62.

26. Психологическая безопасность: субъективный образ объективной реальности? / О.Ю. Зотова // Векторы психологической безопасности современного общества. – 2016. – С. 28–32.

27. Психологическая оценка безопасности образовательного пространства постконфликтного региона / З.В. Масаева // Проблемы современного педагогического образования. – 2016. – № 52–7. – С. 579–586.

28. Психологічні особливості і діагностика посттравматичних стресових станів жертв катастрофічних подій: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.04 / І. В. Шаллан. – Київ.: Нац. ун–т ім. Т.Шевченка, 2010. – 20 с.

29. Пузирна Н. С. Взаємозв'язок когнітивних якостей і інтелекту у студентів-юристів. // Наука і освіта. – 2017. – №9. – С. 68-74.

30. Родина Н. В. К проблеме соотношения понятий «копинг–стратегии» и «защитные механизмы». Психодинамический подход // Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність. / Н. В. Родина. – К.: Либідь, 2016. – С. 98–104.

31. Сиерральта З. Х. Особенности психических ресурсов личности в раннем юношеском возрасте: копинг–стратегии, защитные механизмы, социальный интеллект и общий интеллект: Дисс. ... канд. психол. наук. 19.00.04. / З. Х. Сиерральта. – СПб.: ППУ, 2010. – 163 с.

32. Скотникова И. Г. Специфика модели принятия решения и оценки уверенности в сенсорных задачах по отношению к другим моделям этих процессов, основанном на теории обнаружения сигнала / И. Г. Скотникова // VI Международная конференция по когнитивной науке. – Калининград, 2014. – С. 720–722.

33. Сотникова Ю. Л. Защитные механизмы в личностей организации пациентов с расстройствами адаптации и суицидальными попытками: Дисс.... канд. психол. наук. 19.00.04. / Ю. Л. Сотникова. – М.: Наука, 2005. – 177 с.

34. Тырсыкова А. Д. Формирование стратегий психологической безопасности студентов вуза: автореф. дис...канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / А. Д. Тырсыкова. – Пятигорск: Пятигорский государственный лингвистический университет, 2012. – 24 с.

35. Удовлетворенность качеством жизни и стратегии преодоления студентов с различной оценкой безопасности социально– психологического пространства учебно–профессиональной деятельности. / С.В. Гуцыкова. // Научное мнение. – 2015. – № 4–2. – С. 29–35.

36. Харламенкова Н.Е. Личностная безопасность и стратегии ее достижения / Н.Е. Харламенкова // Проблемы психологической безопасности. – М.: Институт психологи РАН, 2012. – С. 133–159.

37. Харламенкова Н.Е. Представление о психологической безопасности: возрастной и личностный компоненты / Н.Е. Харламенкова // Современная личность. – М.: Институт психологии РАН, 2012. – С. 141–160.

38. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.

39. Холодная М. А. Понятийные, метакогнитивные и интенциональные способности как ресурсный фактор интеллектуального развития / М. А. Холодная // Ментальные ресурсы личности. – М.: Институт психологии РАН, 2016. – С. 26-32.

40. Царенко І. В. Креативність та когнітивна гнучкість як фактори переживання психологічної безпеки студентами ВУЗу / І. В. Царенко; наук. керівник: М. П. Гусакова. – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2015. – 110 с.